

Indbrud i Hørdum skolehus 1761

af Niels Vestergaard Larsen og Svend Sørensen

Artiklen viser, hvordan en simpel forbrydelse kunne føre til en meget omfattende retssag i 1700-tallets retssystem. Ud fra de mange sagsakter forsøger forfatterne at give et indblik i, hvordan retssystemet fungerede.

For et par år siden blev Niels Vestergaard Larsens nysgerrighed vakt, da han på Landsarkivet i Viborg kiggede i de breve, der i 1761 var indsendt til amtet. Dengang hed amtet Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – først i 1793 fik det navnet Thisted Amt. Opmærksomheden blev fanget af en sag om et indbrud i Hørdum skolehus. Der lå flere dokumenter, og det var helt åbenbart en stor sag.

Sagen blev ført ved Hassing Refs Herreders Ting, og det var derfor nødvendigt at gå ind i dette herreds justitsprotokol for at se, hvad det egentlig drejede sig om. Kort fortalt beretter sagen om en tyveknægt, Christian Andersen, som om natten vandrede om i Thy og stjal, hvad han kunne få fat på. Om dagen opholdt han sig hos Christen Spillemands hustru Else Bach i Villerslev, som aftog tyvekosterne og til gengæld gav ham mad og brændevin. Efter et indbrud i Hørdum skolehus blev han dog pågrebet, og alle hans og Else Bachs ulovligheder blev oprullet ved retten.

Retssagen strakte sig over godt et år. Sagen var meget omfattende, og der måtte søges i andre arkiver og dokumenter. Med sit digitale kamera affotograferede Niels Vestergaard Larsen alle sagsakter, så han i ro og mag kunne sidde hjemme og skrive dem ind på computeren. Det blev dog en større opgave, end han havde regnet med! Over 70 tusinde ord blev det til – fordelt på 102 tætskrevne A4 sider.

De mange ord rummer selvfølgelig en del gentagelser, sådan som det er almindeligt under

retssager, hvor det tidligere sagsforløb opsummeres. Selv om der var tale om en tilståelsessag, ofres der utrolig meget energi på at udrede alle detaljer. Man kan med rette bruge udtrykket, at hver en sten blev vendt.

Længere henne i retssagen bekendte Else Bach, at hun i sin ungdom havde født et barn i dølgsmål og ombragt det, og disse oplysninger gjorde sagen endnu mere kompliceret og omfattende.

Forbrydelsen er i sig selv banal; det interessante er selve retshandlingen. Her får man en detaljeret indsigt i, hvorledes retsvæsenet var opbygget og blev administreret. Efter læsningen må man konstatere, at retsvæsenet på den tid var meget grundigt og efter datidens målestok også levnede en retfærdig behandling for selv den usleste person. Man ser en sølle tyveknægt og hans hæler, som først får deres sag grundigt behandlet ved underretten og dømmes, og derefter får de sagen behandlet ved Landstinget, og da de ikke var tilfredse med afgørelsen her, fik de sagen bragt for Højesteret, og endelig trådte den enevældige konge til og mildnede deres straf. Kongen dengang var Frederik 5., der regerede fra 1746 til 1766.

Her er kun plads til en lille brøkdelen af det væld af informationer, der kom frem under retsmøderne om de anklagedes gøren og laden. Vi vil holde os til hovedpunkterne og samtidig have øjnene rettet mod de oplysninger, der kommer frem vedrørende selve retshandlingen, herunder de anklagedes skæbne.

en sådan. Sagen mod de to anklagede kan ikke skilles ad, og da Else Bach bor et sted, der hører under Irup gods, må der konstitueres en sættemand, da »jeg ikke kan være dommer over mit eget gods.«

Om de anholdte i sagen skriver herredsfogeden: »Tyven angående, da haver hr. oberstløjtnant Moldrup været så god at låne mig jern til hannem, men konen holdes lettelig uden jern. Jeg haver da indbetiget dem hos Christen Pedersen i Grurup, hvor tinget holdes, hvor jeg for det første synes, det er bekvæmest, indtil dom ved hjemtinget er falden, hvorved spares kørsler hver tingdag. Hvad vagthold angår, da tilstår forordningen til vagten på landet 8 skl. pr. person nat og dag.«

Christian Andersen får følgende ord med på vejen: »I de første dage var tyven meget dristig, men siden er han meget vemodig og siger at vil bekende en hel hob, når han kommer for retten.«

De første tre tingmøder

Tingmøderne dengang var ikke offentlige møder, som vi kender det i dag. I Sydthy var der hverken rådhus eller retsbygning, hvor møderne kunne afholdes, så de blev afholdt i en privatmands hus i Grurup syd for Bedsted. Tæt på hinanden har de været – de talte, dommer og anklager for ikke at tale om tinghørerne, som skulle kontrollere, at alt gik ordentligt for sig. Og vi må ikke glemme retsskriveren, som ofte optræder anonymt, men som er den, der har leveret oplysninger til os. Han har ikke skrevet om mad, men de lange retsmøder har også krævet forplejning – det har man vel sørget for på gården. Man ser dem for sig, i storstuen sandsynligvis, måske en snes stykker – dommeren muligvis med paryk.

Tingmøderne i Grurup afholdtes normalt om torsdagen, men i denne omfattende sag slog de ikke til. Tingmøderne blev indledt torsdag

d. 26. februar 1761 af fuldmægtig Hans Næss, der var ridefoged på Irup. Som tinghørere (retsvidner) var indkaldt syv mænd fra egnen, heraf tre fra Grurup. Hans Næss var anklager, og med et brev fra amtmanden i hånden kunne han indsætte en ny dommer i stedet for den inhabile herredsfoged. Dommersædet kunne herefter indtages af Hans Woetmann fra Øster Ulsted i Vestervig Sogn – ridefoged på Vestervig Kloster. Som foreslået af herredsfogeden blev Gudick Svenningsen af Nørhedegaard beskikket af amtets øvrighed som forsvarer.

Til formaliteterne hørte dokumentation for, at de implicerede parter som f.eks. forsvarer og vidner var blevet stævnet personligt af stævningmænd. Sigelsen for tyveri og delagtighed heri blev rejst ved oplæsning af en befaling fra amtmanden til anklageren. Ifølge befalingen »beskikkes fuldmægtigen Hans Næss på Irup som aktor (anklager), ikke alene udi sagen imod hovedmanden bemeldte Christian Andersen, men endog mod ermeldte kvinde Else Bach, som haver været medvider og hæler udi dette begangne tyveri.«

Delinkventen (lovovertræderen) Christian Andersen var blevet pågrebet en uges tid efter tyveriet, nemlig den 8. februar. Han havde solgt nogle ting, og dermed forelå der »en slags oplysning om hans statur og hvad kendetegn der var, hvorefter han kunde kendes, nemlig, at på den venstre hånd var 2de fingre beskadiget.«

Den eftersøgte blev anholdt i Vestervig og bragt til Vestervig Kloster, hvor han blev afhørt samme dag af Hans Woetmann (den senere sættemand). Han foretog afhøringen i Vestervig som birkefoged ved Vestervig Klosters birk under overværelse af to bisiddere. Referatet af forhøret blev læst op ved tingmødet. Heraf fremgik det, at Christian Andersen »havde ingensteds hjemme«, og at han »ikke i 4re år havde været til Herrens Bord«. Han var født i Guldager i Lund Sogn på Vrejlev Klosters gods (Guldager ligger mellem Vrå og Tårs).

Under forhøret 8. februar oplyste Christian Andersen, at han var kommet til Thy fra Hanherred for ca. 14 dage siden. »Han havde gået og betlet landet igennem«, og sidste kyndelmisse-dag var han på Thyholm, hvor han havde solgt nogle af tyvekosterne, som han havde stjålet hos degnen i Hørdum, hvor »han brød ind, såsom der var ikkuns en hængelås for døren.« Han tilstod at have taget to kjortler, en vest, en hat, et par bukser og en del linnedtøj, en lysestage og et messingfad. Et skrin »bar han ud på kirkegården og tog en sten af kirkegårdsdiget og slog bunden i stykker med, og så tog, hvad der var udi, nemlig lysestagen og det messingfad.«

Efter indbruddet bar han sagerne ned til Christen Spillemands kone i Villerslev, hvor manden ikke var hjemme. Han havde også taget en flaske med en slump brændevin, som de drak. Hun havde fortsat tyvekosterne bortset fra det, han solgte på Thyholm. Under forhøret tilstod han alt, men »Christen Spildmands kone i Villerslev gav ham anledning til dette tyveri.« Efter forhøret i Vestervig blev Christian Andersen under vagt bragt til Irup med en vogn.

Efter oplæsningen af forhøret blev Christian Andersen fremstillet for retten og grundigt udspurgt om sit tidligere liv. Hans forældre hed Anders Pedersen og Bodil Andersdatter, og de var begge døde. De havde boet i et hus i Guldager, hvor de kun havde en ko og ti får. Indtil han blev 18 år, havde Christian Andersen boet hjemme, men han havde i den tid haft tjeneste på forskellige gårde.

Fra Vendsyssel rejste Christian Andersen til Randers-egnen, hvor han havde plads flere steder. Et længere ophold havde han som kusk på gården Tustrup sydøst for Randers. Her fik han udstedt et pas, og han rejste ned i nærheden af Frederiksstad. Derefter kom han i tjeneste hos en brændevinsbrænder tre mil syd for Rendsborg. Herfra rejste han nordpå igen og fik plads i nærheden af Aarhus. For omkring fire år siden var han i Tilst, og her mistede han sit pas en

aften, han havde fået for meget at drikke. Siden »have han ingen opholdssted haft, men gået omkring og betlet sit brød.«

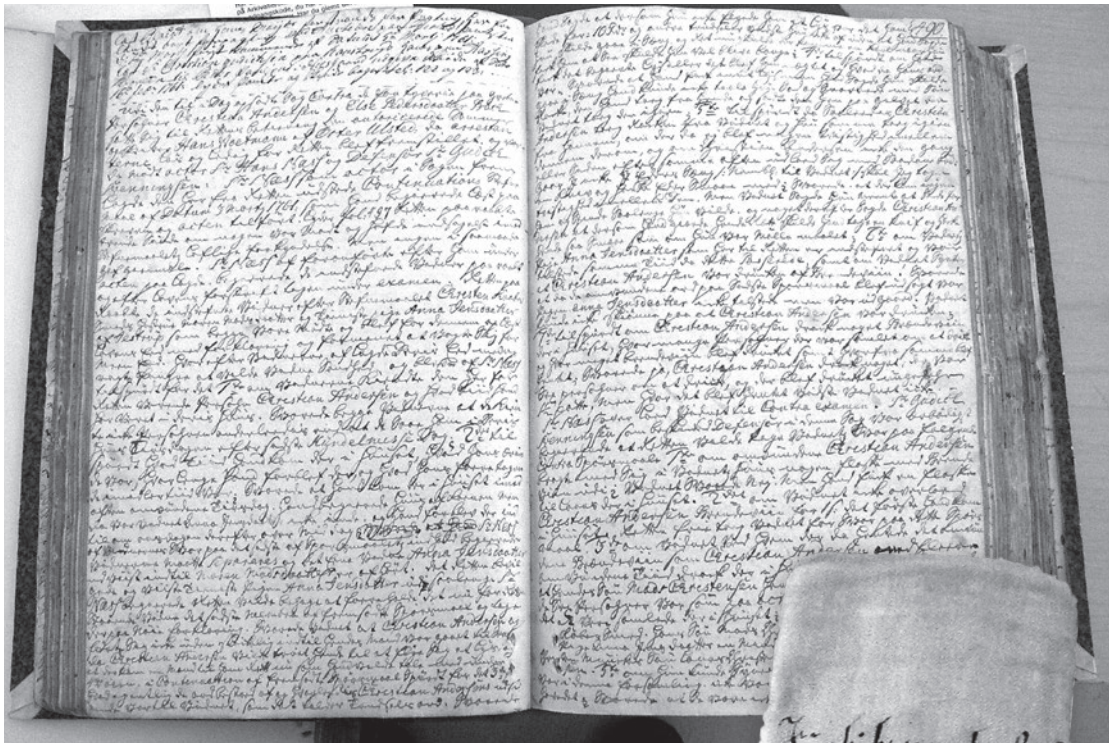
Det vrimler med navne på steder og personer i Christian Andersens svar på de mange spørgsmål, han fik stillet. Tilsyneladende fejlede hukommelsen ikke noget, men det var heller ikke muligt at kontrollere hans svar. Tilbage står imidlertid indtrykket af en mand, der trods meget omflakken også havde haft mange faste ansættelser, indtil hans liv var løbet af sporet for fire år siden.

Christian Andersen oplyste, at han ikke havde været i Thy før sidste år ved Sct. Hans Markeds tid. Dengang havde han stjålet et hør-lagen i Iruks have og afleveret det til Else Bach, som han skyldte fire skilling. Hun fik at vide, at det var stjålet, men hun sagde, at det var lige meget. Senere gik han til Harboøre og ud mod Ringkøbing og senere mod Holstebro. Han var vendt tilbage til Else Bach, som han betalte med to særke.

Fra Villerslev var Christian Andersen gået til Hanherred og tilbage til Klitmøller og Tved for derefter igen at vende næsen mod Hanherred. I Torslev havde han en måned før jul taget syv gamle hjulskinner og senere solgt dem i Lild for 12 skilling. I 1761 var den 2. februar (kyndelmisse-dag) en mandag. Når Christian Andersen oplyste, at han atter var i Villerslev onsdag før kyndelmisse-dag, så var der altså tale om den 28. januar. Om natten gik han til Heltborg, hvor han ved en smedje stjal en »hestetyre« med klaptræer, et reb og et par halvslidte træsko. »Hvilket han alt kom med i dagningen til Else Bach, som tog derimod, – og derfor havde han nydt drikkevarer forud.«

Den følgende nat var han gået til Visby og havde på vejen stjålet et reb i Sønder Hede-gaard. I Visby tog han en jerngreb hos præsten og på en nærliggende gård flere tørklæder og lignende. Det blev afleveret til Else Bach, hvor han sov den følgende dag og fik noget at drikke.

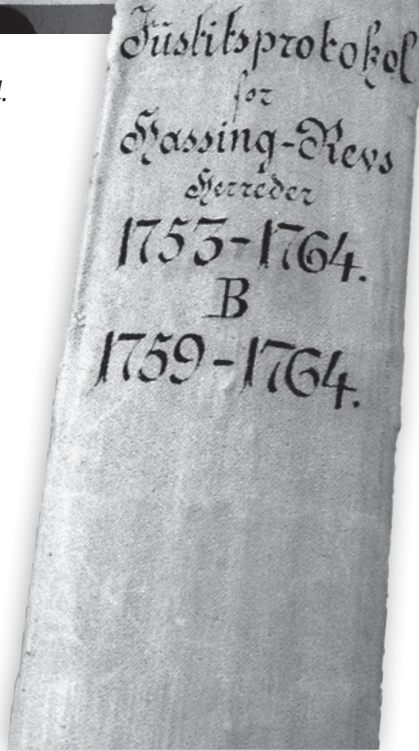

Tætskrevet side fra Hassing Refs Herreders justitsprotokol.

Om aftenen omkring kl. 10 begav han sig mod gården Gisselbæk, men kunne ikke finde vej og havnede ved degnens gård i Øster Hørdum. Her tog han et uberebt fåreskind og gik derefter til skolehuset, hvor han rykkede hængelåsen af med hånden.

I forbindelse med indbruddet i skolehuset blev Christian Andersen spurgt, om han havde haft i sinde at værgе for sig, hvis han var blevet opdaget. Han svarede, »at han ikke havde noget at værgе sig med, uden en hasselpind, og havde han blevet angreben, ville han godvillig [være] gået med.« Selve indbruddet blev grundigt behandlet i retten, hvor der fremkom mange flere detaljer end i det første forhør lige efter anholdelsen. Efter indbruddet var Christian Andersen gået vild tre gange og var hver gang

Justitsprotokol
for
Hassing-Ref
Herredet
1755-1764.
B
1759-1764.

kommet til Irup, hvor han bl.a. havde stjålet nogle halsklude.

Retten blev hævet, efter som »*aftenen allerede for en time siden er begyndt.*« Anklageren blev pålagt at tilkalde vagten, så arrestanterne kunne overnatte i tinghuset, indtil retten kunne genoptages kl. 9 næste dag, fredag.

Om fredagen fortsatte afhøringen af Christian Andersen, »*der ligesom i går, løs og ledig uden bånd og fængsel var til stede.*« Man fortsatte afhøringen om hans færd efter indbruddet. Han fortalte, at klokken var ungefær 6 om morgenen, da han gik ind ad bagdøren i laden hos Else Bach, der var i seng, men straks stod op. Hendes mand Christen Olesen Spillemand var ikke hjemme. Hun tog imod linnedklæderne og forvarede dem; de andre ting gemte han i en halmkrog i laden. Han gik i seng og lagde sig til at sove, og Else Bach hængte et klæde for sengelågen. Han sov indtil omkring kl. 10 – et tidspunkt der benævnes som eftermiddag!

Om aftenen gik han til Vestervig, hvor han var inde i en gård, hvor han købte smørrebrød og et krus øl. Derefter gik han til teglovn og videre til Jestrup på Thyholm, hvor han overnattede hos skolemesteren. Han fik omsat nogle af de medbragte tyvekoster og gik om aftenen og natten til Øster Agger, hvor han blev et par dage. Derfra tog han til Tåbel Kro og derfra til Vesterby, hvor han blev pågrebet og ført til Vestervig.

Efter afhøringen af Christian Andersen var der vidneafhøring. To mænd fra Jestrup bekræftede, at det var den tiltalte, som havde solgte de fremviste ting, som blev nøje gennemgået. To mænd fra Hørdum bekræftede, at noget af tøjet havde tilhørt degnens søn i Hørdum, Morten Aars, og var stjålet »*udi skolehuset stående østen for Hørdum Kirke.*« Kortlægningen af Christian Andersens ophold på Thyholm var meget omstændelig. Vidnerne blev spurgt om, hvad han sagde og gjorde. Forsvarere spurgte bl.a. et af vidnerne, om Christian Andersen havde brugt

trusselsord, men vidnet hørte »*intet uskikkeligt af tyven.*«

Da aftenen trængte sig på, og det »*ej længere kan ses at føres til protokollen, så blev arrestanten Christian Andersen atter sluttet i sit fængsels jern og vagten formanet at efterkomme deres pligt.*« Dermed blev retten opsat til næste dag kl. 9.

Lørdag d. 28. februar begyndte med en ny afhøring af Christian Andersen. Han oplyste, at han alene havde haft handel med Else Bach og ikke havde snakket med hendes mand om tyveri. Han sagde endvidere, at han ikke vidste, det var et skolehus, han var brudt ind i, før han så bordene og bænkerne inde i huset.

Anklageren fremlagde et referat, som var udfærdiget efter en ransagning i Christen Olesens hus i Villerslev den 8. februar. Her var en fortegnelse over de fundne tyvekoster, som Christen Spillemands kone ganske og aldeles havde nægtet kendskab til, »*og ved store og grove eder og banden lagde dølgsmål på alt det, som her er anført og forefunden.*«

De anklagede overværede på tingmødet forevisningen af det stjalne gods. »*Morten Aars fremstod for Retten og vedkendte sig alle de her i dag protokollen tilførte og specificerede varer.*« Vidnerne Mikkel Jensen, Lars Skadhauge og Maren Nielsdatter, alle af Hørdum, aflagde ed på, at de fremviste ting tilhørte Morten Aars. Af vidneafhøringen fremgik det i øvrigt, at Hørdum skolehus lå ved kirkegårdsdiget et stykke fra degnens bolig.

Morten Aars og andre bestjålne modtog deres ejendele. Tingmødet sluttede med, at dommeren gav ordre til, at arrestanterne skulle beforders til deres arrest på Irup indtil næste tingmøde den følgende torsdag.

De følgende tingmøder

Det fjerde tingmøde blev afholdt torsdag d. 5. marts. Her blev oplæst Hans Woetmanns referat af et forhold, som han havde holdt over

Else Bach på Irup den 10. februar. Her havde hun i store træk bekræftet Christian Andersens fremstilling af deres forbindelse. Hun havde fortalt, at hendes mand var uvidende om det skete. Han have været i Vibberstoft for at tærsk og var først kommet hjem lørdag aften. Han havde mødt Christian Andersen, da denne forlod stedet, men hende bekendt havde de ikke snakket med hinanden. Hun havde også tilstået, at det var med hendes samtykke, at Christian Andersen kunne gå ind og ud ad bagdøren i laden.

På tingmødet gentog Else Bach sin tilståelse og svarede på en række spørgsmål. Desuden blev der afhørt et vidne, som havde været med til at afhente Christian Andersen i Tøger Sørensens hus i Vesterby, hvor han var blevet pågrebet.

Anklageren Hans Næss fik de sidste ord. Han savnede Christen Olesen Spillemand, selv om han var blevet indkaldt, så han kunne rense sig for medskyld. Anklageren indkaldte desuden til et møde den følgende tirsdag i Else Bachs hus, hvor folk kunne gøre deres fordringer gældende til de derværende tyvekoster. Retten blev derefter opsat til næste torsdag d. 12. marts.

Ved tingmødet den 12. marts vidnede Christen Kaabersmeds hustru Maren Madsdatter og hendes tjenestepige Anna Jensdatter af Jestrup. Christen Kaabersmed var tidligere afhørt, men dengang var hans kone syg. Anna Jensdatter blev ført ud, indtil Maren Madsdatter var afhørt. De blev udspurgt detaljeret om Christian Andersens adfærd. Af Maren Madsdatter fik man sågar at vide, at Christian Andersen lå i sengen hos hendes søn, og de gik til sengs på samme tid. Efter vidneafhøringerne blev mødet opsat til næste dag kl. 9.

Fredag d. 13. marts fortsatte afhøringen af vidner. To mænd fra Villerslev, som dagen før var afvist på forsvarerens foranledning, blev nu afhørt om Else Bachs livsførelse. Vidnet Lars Sørensen forklarede, at han havde boet i byen

i 12 år, og i den tid havde hun »fornemmelig« haft besøg af omløbere. Forsvareren mente, at vidnernes svar var påvirket af anklagerens formulering af spørgsmålene, så »deres udsagn endnu har anseelse af et stort nul.« Forsvareren fik også Christen Andersen Toftdahl til at svare, at omløbende betlere også havde haft logi andre steder i byen.

Forsvaret for Else Bach løb lidt ud i sandet, idet forsvareren kunne meddele, »at delikventen Else Bach, som her i Tinghuset under arrest med bevogtning af 2de mænd, i aftes til i dag at forblive, men ved nattens mørke har søgt at gøre sig usynlig ved undvigelse her fra Tinghuset til Fuglsang i Bedsted Sogn, hvor hun igen blev at-traperet og befordret til sin arrest, hvorved aktor er kommen i udgifter.«

Else Bach tilstod, at hun af egen tilskyn-delse var undveget for at undgå den straf, som hun ellers havde fortjent. Herefter blev hendes mand Christen Olesen Spillemand fremkaldt for retten. Der udspandt sig en diskussion om størrelsen på hans restance i landgilde. Afhøringen sluttede med, at han aflagde »sin ed med oprakte fingre, at han hverken er tyv eller tyvs-medvider eller vidste, hvorledes de stjålne koster var kommen i hans hus.«

Afsluttende procedure 2. april

Torsdag den 2. april fremlagde Hans Næss et langt anklageskrift, som han begærede oplæst. Heri gives en meget grundig gennemgang af sagsforløbet. Den meget lange og saglige fremstilling af de ydre omstændigheder er imidlertid gennemsyret af fordømmende bemærkninger om de anklagedes karakter. Det hedder for eksempel: »Han et skadeligt menneske i landet, men hun et mere frygtende kreatur for sine naboer.«

Ifølge anklageskriftet var Else Bach hjemfalden til samme straf som Christian Andersen. Der kræves som straf brændemærkning, kag-

strygning (piskning) og arbejde i jern på livstid i Viborg Tugt- og Spindehus.

I sit forsvar fremhævede Gudich Svenning- sen, at Christian Andersen i længere tid havde tjent på et gods. »*Dette udviser da, at Christian Andersen på den tid ingen tyv eller skarn var.*« Men da han mistede sit pas, kunne han ikke få plads og »*er derover bleven harm og uvenlig i sit sind, slået sig fra tjeneste til ledighed.*« Og forsvareren konkluderer: »*Drukkenskab har alene været hans fører til tyveri, og der har uden tvivl ikke været nogen tyvagtig ondt eller natur i Christian Andersen, førend hans drikkelevned nu til sidst har forledet ham til at falde af een vildfarelse i en anden.*«

Forsvareren understregede, at Christian Andersen tydeligt havde bekendt de begærede tyverier, og han appellerede til medlidenhed og mild straf. Han foreslog en straf på seks til otte år i Viborg Tugthus. Derimod var det forsvarerens »*ærbødige forventning*«, at Else Bach kunne nøjes med kort tid i tugthuset. Hun havde aldrig selv stjålet noget, men »*hun og hendes børn sad i fattige omstændigheder hjemme*«, så hun var blevet fristet af »*lejlighed til profit*«.

Gudich Svenningsen kom også ind på, at »*hun skal være meget slet af helbred, formedelst et slag, hvoraf hun i nogle år har været ofte angreben, ja engang endog i Tinghuset, – mens Retten holdtes nu i denne sag, – er nedfalden i samme og ungefær et halv kvarters tid været hendånet, det der ikke er Retten ubekendt.*«

Hertil svarede Hans Næss, at det var umuligt for defensor (forsvarer) at godtgøre, om hendes anfald var virkelig eller en forestilling. Han meddelte, at Else Bach »*under hendes arrest på Irup adskillige gange har søgt at bilde folk ind, at hun var fra hendes forstand og uden hendes samling og begæredes af en stærk raseri.*«

Til slut blev meddomsmændene tilsagt til at møde hos dommeren i Øster Ulsted den 14. april »*for at give deres betænkning og vota om*

denne sag, som bliver optaget til doms til den 16de april førstkommende.«

Dommen den 16. april

Når man læser herredstingets dom over Christian Andersen og Else Bach, falder henvisningerne til de mange lovparagraffer og aktstykker i øjnene. Man får indtrykket af et retssamfund, som set ud fra sin tid var højt udviklet.

Efter vor tids målestok blev det en hård dom i sagen mod »*pågrebne tyv Christian Andersen og tyvs hælere og medvidere Else Pedersdatter Bach.*« Det hedder i dommen, at Christian Andersen skulle »*kagstryges og tyvsmærkes på sin pande*« samt »*arbejde i nærmeste fæstning sin livs tid*«. Han skulle desuden betale 31 rigsdaler, 5 mark og 4 skilling »*af hans midler, om nogen skulle opdages.*« Else Bach blev dømt til »*at kagstryges og have tyvsmærke på sin pande og arbejde i Viborg Tugthus sin livstid.*« Hun skulle bøde 30 rigsdaler, 1 mark og 10 skilling, hvis der vel at mærke var noget tilbage i boet.

Begge de dømte fik deres hovedlod forbrudt, dvs. deres andel i familiens formue undtagen jord. Ved Tyveriforordningen af 1789 ophævedes boslodsfortabelse ved tyveri. I 1824 blev den ophævet for alle øvrige forbrydelser og afløstes af fængsel på vand og brød.

Til slut hedder det: »*Retten fandt det ufor- nøden at tilspørge delikventerne om deres enten fornøjelse eller misfornøjelse med den afsagde dom, siden sagen efter senere højkongelige an- ordninger skal have sin rette tur.*« Det vil sige, at sagen skulle behandles ved landsretten.

Et mellemspil

Det er ikke kun i retsprotokollen, der skrives om sagen. Allerede den 7. marts skrev Hans Næss en redegørelse til amtmand Hauch. Han skriver bl.a. om Christian Andersen, at

»fra den tid han er undvejet fra sin fødestavn, da han var 18 år gammel, og til den tid han i Vestervig Sogn er pågreben, haver han haft 9 tjenester, som udgør en tid på 26½ år.« Dertil kommer, at Christian Andersen har gået omkring som betler i fire år. Det kan Næss forståeligt nok ikke få til at stemme med mandens oplysning om, at var 40 år gammel sidste jul. Men han konkluderer også, at det kan være svært at få rede på sandheden.

I sit brev spørger Næss, om der skal indkaldes vidner fra Hanherred, men amtmanden svarer straks, at det ligger uden for retskredsen, så der er ingen grund til at »forårsage en stor ophold udi den anlagte sag.«

Opbevaringen af fangerne gav Næss problemer, og han beder om at få anvist 30 rigsdaler fra Amtsstuen til dækning af udgifter. Han har »ved al flid forgæves« forsøgt at få fangerne permanent anbragt mod betaling hos Christen Pedersen, i hvis hus tinget blev holdt.

Da Næss skrev sit brev, verserede sagen om arrestanternes anbringelse allerede i det offentlige system. Amtmand Hauch havde henvendt sig til byfoged P. Lübecker i Thisted om at få dem anbragt i byens arrestkælder. Han fik det svar, at det ikke kunne lade sig gøre, fordi byens tjener lige var død, så der var ingen til at passe fangerne (ifølge kirkebogen blev Peder Wægter begravet d. 6. marts).

Sagen om forvaringen af fangerne kan opfattes som lidt af en magtkamp mellem byfogeden og amtmanden. Sidstnævnte indbragte den 2. april sagen for stiftamtmand Iver Holck i Aalborg. Han svarede den 7. april, og samtidig sendte han til byfogeden et brev, der indeholdt følgende ordre: »Så vil jeg herved have Dem bedt, at De i tide ændrer sådan disorden, da det er unyttig, at arresthus bekostes, når ingen slutter (fangevogter) eller bysvend holdes til arrestanternes modtagelse og bevaring.«

I brevet fra stiftamtmanden fremgår det, at byfogeden allerede 13. februar havde fået

besked om at modtage arrestanterne. Byfoged Lübecker protesterer mod denne tidsangivelse i et brev til amtmand Hauch den 14. april. »Jeg begriber ikke heller, hvorledes det skal forstås,« skriver han. Byens tjener levede i bedste velgående 13. februar, og Lübecker havde først fået noget at vide i marts, hævder han. Det har ikke været muligt for ham at finde en afløser, og i den forbindelse skriver han lidt harmfuldt: »Jeg er ingen Gud, som kan holde liv i folk, og jeg er ingen konge eller proprietær, som kan udgive absolut befaling til nogen, ikke engang til at tjene mig.« Trods byfogedens indestængte vrede er brevet holdt i tidens høflige vendinger, og han underskriver sig som »Deres Velbårenheds underdanige tjener«.

Selv om det ikke kom til at berøre Christian Andersen og Else Bach, så kom der dog en løsning på sagen. Der foreligger et brev fra stiftamtmand Holck, dateret Aalborg Slot 30. juli 1761. Her skriver han til amtmand Hauch, at han »har funden lejlighed til at få en aftakket soldat antaget til bysvend i Thisted.«

Det blev dog en kortvarig løsning. Allerede den 17. august skrev byfogeden til amtmand Hauch om den nye tjener og hans kone: »Men i sidste afvigte uge er det pak undvejet og bleven usynlig og ej været at opspørge.«

Ny udvikling

Til amtmand Hauch skrev Andreas Flensburg den 7. maj 1761, at han var blevet udpeget som anklager ved Landstinget i sagen mod tyven Christian Andersen og hæleren Else Pedersdatter Bach. Som forsvarer var udpeget hr. prokurator Hans Jacob Faber. Sagen ville komme for retten den 3. juni.

Der sker imidlertid en udvikling i sagen. Den 10. maj skriver Hans Næss til amtmand Hauch, at præsten i Hassing, Hr. Jens Jespersen, i sidst afvigte uge havde besøgt fangerne på Irup som et led i den turnus, provsten havde

ordineret. Else Bach havde for ham bekendt, »at hun i løbsagtighed er bleven besvangret og i dølgsmål født et foster, som hun skal have dræbt og henkastet.«

Dagen efter (11. maj) skriver herredsfoged A. Høyer et meget personligt brev til amtmænd Hauch. Høyer havde åbenbart været bortrejst nogle dage, og han indleder således med at fortælle, at han kom hjem kl. 1 til 2 »med ønskeligt helbred og fornøjet sind«. Hans brystanfald var endda forsvundet, selv om han havde gravet i haven. Men så var det også slut med det fornøjelige: »Jeg var næppe et halv kvarter i mit hus, før adskillige ubehageligheder mødte mig.«

For det første havde hans kone »været angrebet af sin sædvanlige onde sygdom«. For det andet havde Else Bach været flygtet, selv om der havde været to vagter. De mange folk, som havde deltaget i eftersøgningen, var først vendt tilbage efter to dages og nætters ransagning.

Ifølge Høyer var fangerne »en alt for tung byrde efter mit huses beskaffenhed«. I den forbindelse beklager han sig over byfoged Lübecher. Hr. Woetmann havde for kort tid siden tilbudt byfogeden at skaffe én af natmandens sønner i Vestervig som bysvend, men han sagde nej tak, fordi han havde sat det i aviserne¹ og forventede, at nogen ville melde sig.

Høyers genvordigheder var dog ikke slut. Hans kone havde berettet for ham, at Else Bach havde tilstået at have født et barn i dølgsmål, og det ville føre til en ny sag ved herredstinget.

To tingmøder i maj

Else Bachs nye sag blev behandlet ved herredstinget torsdag den 21. maj med samme dommer, anklager og forsvarer som tidligere. Ifølge anklageskriftet havde Else Bach under et forhør den 9. maj bekendt, at hun for cirka 30 år siden var blevet besvangret og havde født i dølgsmål for derefter at ombringe

barnet. Det skete, da hun havde tjeneste hos Jens Pedersen i Hørsted. Forhøret blev derefter læst op, men det findes ikke længere i sagsakterne.

En række vidner blev herefter udspurgt, og på foranledning af forsvareren blev de holdt adskilt, så de ikke kunne høre hinandens forklaringer. Anklageren måtte flere gange finde sig, at »det behagede dommeren at fritage vidnet for besvaring på fremsatte spørgsmål«.

Niels Haring (ladefoged på Irup) fortalte, at da han for nogen tid siden var på vej ud efter at havde spist sin middagsmad på Irup, kom Else Bach og talte til ham ved arrestdøren. Hun ville have ham til at fortælle herredsfogeden, at hun havde født et barn i dølgsmål og gravet det ned i østre side af Hørsted mose. Han havde sagt til hende, at hun kunne bekende for præsten.

Efter aflagt ed sagde Jens Pedersen af Hørsted, at det var over 30 år siden, Else Bach havde tjent hos ham. Han og hans kone havde ingen mistanke haft til hende, før præsten i Sønderhå var kommet og spurgt, om ikke Else Bach lavede til barsel. Han havde svaret, at siden kornet nu var inde, ville han komme til præsten og køre noget korn for ham og tage pigen med, så præsten kunne lade hende undersøge. Mens Jens Pedersen kørte kornet, blev Else Bach efterset af præstens kone og tre andre koner. Hun havde nægtet anklagerne, men om der blev fundet tegn på svangerskab, fremgår ikke klart af vidneudsagnene.

Forsvareren spurgte Jens Pedersen om Else Bachs opførsel og levned. Han svarede, at han ikke kunne klage på hende i hans tjeneste. Det næste vidne mente også, at hun havde ført et skikkeligt levned.

De fleste af vidnerne kunne ikke huske ret meget. Det gjaldt også Anna Pedersdatter Bach, den anklagedes søster. Hun var kun et barn dengang, men havde hørt, at Else »var i Sønderhå præstegård og blev malket af koner«.

Til sidst blev Else Bach sat på anklagebænken for at svare på spørgsmål. Som det var sædvane, blev der stillet flere spørgsmål, i dette tilfælde dog kun to. I retsreferatet står de nummerede spørgsmål samlet, idet den anklagede indledningsvis er blevet præsenteret for alle spørgsmål. På det første spørgsmål svarede Else Bach ved at bruge de samme vendinger, som spørgsmålet indeholdt. Muligvis er det kun i referatet, at hendes svar optræder så udførligt – i virkeligheden har hun måske kun svaret nej til spørgsmålet og så føjet noget til. Ifølge referatet svarede hun, *»at hun ikke af had eller ondskab til sit fødte og ombragte foster havde forøvet denne gerning, men som et ungt menneske af ungefær 18 års alder, for at undslå og undgå verdens skam.«*

Tingmødet sluttede med, at udeblevne vidner under strafansvar blev stævnet til tingmødet den følgende torsdag.

Det næste tingmøde den 28. maj begyndte med oplæsning af et brev fra Gudich Svenningsen, der var forhindret i at møde op. Som forsvarer i hans sted optrådte Mads Madsen af Abildgaards Mølle.

Som vidne bekræftede Jens Pedersens hustru sin mands vidneudsagn, der havde givet Else Bach et godt skudsmål. Til sidste blev Else Bach spurgt, om hun nærmere kunne angive navnet på heden og mosen, hvor hun henholdsvis havde født og ombragt barnet. Hun svarede, at hun ikke kunne sige det nærmere, end hun tidligere havde gjort.

Om Else Bachs bekendelse konkluderede anklager Hans Næss afslutningsvis, *»at den ikke kan tages i nogen tvivl om at være en opdigtelse af hende«*.

Landstingsdommen i Viborg

De to fanger fra Thy ankom til Viborgs arresthus lørdag den 30. maj. Fængselsinspektør Olufsen meddelte i et brev til amtmand

Hauch, at den sædvanlige ugentlige betaling for en fange var 1 mark og 8 skilling til arrestforvareren og 2 mark til arresthusets vedligeholdelse; dertil kom udgiften til fangens forplejning, som ikke kan være mindre end 28 skilling.

Landstingsdommen faldt den 3. juni og er underskrevet af fire dommere. For Christian Andersens vedkommende blev det en stadfæstelse af herredstingets dom. Ifølge dommen skulle skarpretteren have 9 rigsdaler for brændemærkning og kagstrygning. Else Bach kunne ikke dømmes, fordi hendes sag ikke var afsluttet ved herredstinget. Efter dommen blev Christian Andersen spurgt, om han var tilfreds med dommen. Han svarede, *»at han var ikke med dommen fornøjet, men påstod appellation til Højeste Ret«*.

Inden anklageren ved Landstinget, A. Flensburg, rejste hjem til Horsens dagen efter domsafsigelsen, sørgede han for, at dommen blev ekspederet videre. Udgifterne for amtet til landstingskriveren og hans folk var 5 mark, herunder indbinding af dommen. Det skrev han i et brev til amtmand Hauch den 8. juni. Her kom han også ind på, at Else Bach i domhuset i vagtens påhør havde sagt, at hendes tilståelse *»var alene sket for at undgå den hårdhed og straf at kagstryges, brændemærkes og være i fængsel hendes livstid«*.

Den 17. juni bragte amtmanden Christian Andersens appelsag for Det Danske Kancelli, der skulle sørge for, at den kom for Højesteret.

Herredstinget

Torsdag den 11. juni trådte Herredstinget sammen for at forberede afslutningen af sagen mod Else Bach. Ugen efter, den 18. juni, var hun selv til stede sammen med indkaldte vidner. Forsvareren omtalte hende som et menneske uden samling, da hun på næsten alle spørgsmål i retten svarede ja eller slet

intet. Han havde imidlertid taget hende afsides, og da havde hun sagt, at hun hellere ville miste sit liv end at udstå den idømte straf.

Som vidner blev fremstillet Christen Jensen Kudsk og Anders Andersen Skytte, begge af Hørdum Sogn, som havde været Else Bachs vagter under rejsen til og fra Viborg. På rejsen til Viborg var hun ved sin fulde forstand, men på sidste del af hjemrejsen klagede hun over, at hun ikke fik sin dom i Viborg og kunne blive. Til sidst ville hun kaste sig af vognen, og de måtte binde hende vest for Stagstrup. På forsvarerens spørgsmål svarede de, at de havde hørt hende sige til sin forsvarer, at hun *»aldrig at have fået uden de børn, hun med sin ægtemand har avlet i Villerslev«*.

Dommeren fandt det tjenligt, at Else Bach *»bliver henbragt under vedbørlig vagt til det sted, hvor hun sit foster født haver«*. Til at overvære denne åstedsforsretning blev udpeget otte sandemænd, som skulle møde op i Hørsted den 26. juni kl. 10.

Besøget i Hørsted måtte imidlertid aflyses, fremgår det af referatet fra det næste tingmøde, der blev afholdt 9. juli. Grunden var Else Bachs svaghed, *»hvorudi hun undertiden hele 24 timer tillige anstiller sig, ligesom hun var dum og uden at tale det ringeste til noget menneske«*. Af samme grund kunne hun heller ikke møde op på tingmødet. Forsvareren fandt dog, at anklagerens oplysning om hendes tilstand, da hun skulle have været i Hørsted, burde være underbygget af vidneudsagn. Hendes forfald forsinkede sagen og kostede amtet penge.

Forsvarerens kritik førte til en skarp meningsudveksling med anklageren, der endte med at fremstille vagterne, som var de eneste, han kunne formå til at møde for retten uden stævнемål. Af deres vidneudsagn fremgik det, at Else Bach var sengeliggende det meste af tiden og ofte ikke indtog føde i to-tre dage. Én af vagterne havde set, at hendes søster måtte trække hende i tøjlet. En dag havde hun haft

besøg af Maren Harring af Øster Hørdum. Else Bach spurgte hende, om hun ville have noget af det smør og brød, hun havde. Da hun svarede nej, kastede Else Bach det i hoved på hende og spyttede hende i ansigtet ledsaget af bandeord. Men da Maren Harring senere kom ind og gav Else Bach to kogte sild, tog hun venlig imod dem og takkede hende *»og slugte dem i sig, som det havde været et svin«*.

14 dage senere, den 23. juli, blev der igen holdt tingmøde. Til stede var Else Bach, *»som aldeles intet ville tale, men hendes fængselsjern var hun løs og ledig af«*. Det var anklagerens agt at bevise, at Else Bach efter behag *»har kunnet tage sig hvad skikkelse på, hun ville«*, enten som en gal eller som et klogt menneske.

Flere vidner blev afhørt, og ofte optræder i deres forklaring ordet »dum«, der i denne sammenhæng betyder »stum«. Således også i vidnesbyrdet fra Laurs Olesen af Ginnerup, som en dag havde været vagt ved Else Bach. Da var hun *»ganske dum og lå stille, uden at røre sig det allermindste, ja endog hendes mand kom til hende og havde et stykke brød og noget stegt ål, som han ville give hende, men hun ville intet tale eller røre sig, og han tog og stak noget i hendes mund, det hun spiste.«* Da vagten imidlertid havde givet hendes mand noget brændevin til hende, havde hun rejst sig op.

Ifølge anklager Hans Næss var Else Bach blevet flyttet væk fra Irup. Siden hun kom hjem fra Viborg, havde hun udvist *»en afskyelig umenneskelig, ja fast uforståelig opførsel«*, og Irup havde ikke et arrestkammer, så hun var til besvær for husets egne folk og for besøgende. Det var ikke tilfredsstillende, når præsterne efter tur besøgte hende. Ved at flytte fangen til Villerslev havde man håbet på en forbedring, hvilket tilsyneladende ikke var sket.

Afslutningsvis blev tinghørerne spurgt om Else Bachs opførsel. De svarede, at hun villigt gik ud fra retten, men når hun skulle ind igen, måtte vagten bruge magt; hun kastede sig på

jorden og måtte så godt som bæres ind. I retten sagde hun ingenting, men udenfor kunne hun godt tale med andre.

Afsluttende procedure og dom

Torsdag den 6. august blev anklageskriftet fremlagt. Det var påbegyndt af Hans Næss, men gjort færdig af herredsfoged Høyer »*formedelst aktors påkomne svaghed*«. Det hedder i skriftet, at det ikke længere drejede sig om tyveri eller hæleri, men om hor og drab. Else Bachs sag drejede sig i korthed om, »*hvorledes at hun for lang tid siden, da hun endnu var ung, på ungefær en 18 års alder, udi løsgagtighed var bleven besvangret af en rytter, som i nogle nætter logerede i hendes forældres hus i Villerlev, og derefter i hendes tjeneste hos Jens Pedersen i Hørsted, på marken, da hun var ude at slå lyng, fødte et levende pigebarn til verden, og samme foster straks derpå levende i en skudtørvpytte eller grav ombragte, og derudi til skjul og fordølgning samme henkastede.*«

Else Bachs mentale tilstand er afgørende for troværdigheden af hendes tilståelse. Her konkluderes det i anklagen: »*Hendes opførsel for retten og i dens påsyn, kan bedst bevidne, at hun ikke er gal, uden det hun med vilje gør sig selv.*«

I anklageskriftet er der en opsummering af de givne vidneudsagn. Her hæfter man sig lidt ensidigt ved søsterens forklaring, at Else Bach blev malket ved undersøgelsen i Sønderhå. Mælk er et sikkert tegn på graviditet, og »*uden mælk finder ingen malkning sted*«. Anklageskriftet finder Else Bachs tilståelse troværdig og derfor må hun »*miste sit liv for sværd, men hendes legeme at begraves i kirkegården*«.

I bilagene til anklageskriftet findes udtalelser fra de præster, der har besøgt Else Bach. Da præsten i Sønderhå, hr. Callundan, besøgte hende første gang »*anstillede hun sig for mig som en død maskine, der hverken havde såvel mål eller mæle*«. Dog efter mange kærlige ord

om de ting, der kunne give hende fred, så han og andre vidner, at hun stiltiende fældede tårer og tørrede sine øjne.

Gudich Svenningsens forsvarsskrift er langt og grundigt. Han vil ikke befri Else Bach for den straf, hun fortjener, men alene fremstille sagen for at få sandheden frem. Han slår bl.a. ned på, at hun under forhøret på Irup havde sagt, at hun var blevet besvangret af en rytter fra Randers mellem Mikkelsdag og Mortensdag. Men da hun nok siden fandt ud, at regnestykket ikke passede, så forandrede hun forklaring ved herredstinget og sagde, at besvangringen var sket mellem jul og kyndelmisse. Først havde hun også tilstået, at barnet var nedlagt i den østre side af mosen, men senere kunne hun ikke huske noget om, hvor det var.

Af vidnernes udsagn kan forsvareren alene uddrage, at der har været snak om, at Else Bach lavede til barsel. »*Og dette synes mig en alt forloren grund og formodning til at bevide, at Else Baches bekendelse er sandhed.*« Én af de koner, der undersøgte hende, var en dygtig og kendt jordemoder. Det skulle da være mærkeligt, mener han, om hun ikke havde opdaget, hvis Else Bach skulle føde et barn højst godt en måned senere.

Modsat anklageren mener forsvareren, at Else Bach har taget skade på sin forstand, og det bestandigste hos hende, da hun var ved sin forstand, har været ubestændighed. Forsvarerens påstand var følgende: »*At jeg ærbødigt formoder, den velædle hr. dommer efter sådanne omstændigheder ikke anser Else Baches gjorte bekendelse i denne sag for nogen vished, men lader det forblive ved den forrige dom.*«

Noget nyt kom der dog frem under tingmødet. Generalauditøren (herredsfogeden) meddelte, at man ved Else Bach hus havde fundet en sort gryde nedgravet i jorden. Den indeholdt godt 26 rigsdaler, hvoraf 3 rigsdaler og 2 mark tilhørte hendes søn.

Dommen blev læst op ved tingmødet den 20. august. Den begynder med et langt referat af sagsforløbet, og derefter konkluderes, at der ikke er ført bevis for, at Else Bach har ombragt et barn, og derfor kan hun ikke dømmes fra livet. Dommen slår også fast, at hun ikke er fra sin fornuft. Den afgørende sætning har følgende ordlyd: »Så kendes for ret, at delikventinden Else Pedersdatter Bach bør lide den straf hun er tildømt som tyvshæler den 16de april 1761.«

Til slut omtales økonomiske forhold. De nedgravede penge konfiskeres og skal bruges til betaling af gæld, mens resten skal indgå til dækningen af sagens omkostninger, som udredes af amtets delikventkasse. Efter et reskript fra 1698 skal skarpretteren have 9 rigsdaler for at brændemærke og kagstryge.

Landstinget

En måneds tid efter dommen blev Else Bach ført til Viborg for anden gang. Her kom hendes sag for Landsretten den 14. oktober, hvor Nørrejyllands seks landsdommere dømte. Som i sagen mod Christian Andersen optrådte prokurator Andreas Flensburg af Horsens som anklager og prokurator Faber som forsvarer. Stævnet var også sættemøder Hans Woetmann og hans meddomsmænd.

Blandt akterne i sagen findes en del erklæringer, som forsvareren havde indhentet af de præster, som havde besøgt Else Bach i arresthuset i Viborg. Nogen havde ikke noget at sige, andre havde oplevet hendes tavshed og voldsomme temperament med råben og skrigen.

Mest grundig i sin beskrivelse er viborgpræsten Frederik Astrup, senere stiftsprovst. Han går seriøs til opgaven og indleder således: »Jeg må tilstå, at den rekvirerede sag er kritisk og tvivlsom.« Tre gange har han mødt Else Bach. Først anden gang fortalte hun sit navn, men tredje gang erfarede præsten, at hun kunne

noget fra katekismus. Til spørgsmålet, om hun havde ombragt sit barn, svarede hun først ja og derefter nej. Præsten forsøger at stille en diagnose med brug af mange latinske gloser og inddrager også hendes »*udvortes fysiognomi*«. Hans betragtninger munder ud i følgende beskrivelse: »*Intet er derfor vissere, end at hun er et underlig og dårlig menneske, og at det spørgsmål, om hun har sin fulde forstands brug eller ikke, eller anstiller sig tåbelig, er vanskelig at besvare.*«

Dommen i Landsretten faldt den 15. oktober og var en stadfæstelse af Herredstingets dom. Efter dommen blev Else Bach spurgt, »*om hun med den afsagte dom var fornøjet, eller hun forlangte den for allernådigste Højesteret appelleret*«. Hun ønskede at anke til Højesteret.

Højesteret

Akterne fra Højesteret stammer fra amtets arkiv, men alt tyder på, at alle sagsakter er bevaret her. Christian Andersens sag blev behandlet ved Højesteret den 6. oktober, altså kort tid før Else Bach fik sin dom ved Landsretten. Formelt handlede Højesteret på vegne af den enevældige kong, og dommene herfra indledes med floromvundne ord: »*Vi Fride- rich den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark og ...* « Kongen så man imidlertid kun ved sæsonens første retsmøde, og i realiteten var det erfarne folk, der administrerede tolkningen af landets love. Kongen var så at sige

Indledning på højsteretsdom

Frederich den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge de Venders og Gothers, Hertug ud Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. - Vor Gunst tilforn!

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter Amters kopibog med højesteretsdommen og den kgl. benådning over Else Pedersdatter indskrevet.

hævet over loven og kunne omstøde Højesterets domme. Det gav ham det ønskede skær af alfaderlighed.

I Højesterets behandling af Christian Andersens appelsag var grundlaget dommene fra Herredstinget og Landstinget. Prokurator Johan Joachim Anchersen optrådte som anklager og prokurator Mathias Bruun som forsvarer. Højesteret har altid haft tradition for mundtlighed, og retsskriveren indskrænker sig til:

»Flere ord og tale parterne imellem faldt.« Der- efter hedder det kort og godt, at efter tiltale og gensvar kendes for ret: »Hjemtingsdommen bør ved magt at stande.«

Sagen indebærer, at myndighederne orienterer hinanden. Her kan nævnes, at amtmand Hauch den 2. december skrev til kongen med en bøn om, at Christian Andersen fritages for brændemærkning og kagstrygning. Det var imidlertid allerede sket. I et brev »skrevet på

vort slot Fredensborg den 20de november anno 1761« meddeler kongen, at Christian Andersen må forskånes for at brændemærkes og kagstryges.

Den 5. december skriver bogholderen fra Viborg Tugthus, at Christian Andersen samme dag er indsat i tugthuset. I et brev af 15. januar 1762 fra Johan Ludvig Holstein i kancelliet fik amtmanden besked om, at der var taget skridt til at behandle Else Bachs sag ved Højesteret.

Højesterets dom over Else Bach: *»Da efter tiltale, gensvar og denne sags forefundne beskaffenhed, blev onsdagen den 3die februar for nævnte år 1762 således herom for ret kendt og afsagt: Landstingsdommen bør ved magt at stande.«*

I et kongeligt brev, denne gang skrevet på Christiansborg, meddeles 17. marts: *»Vi samme*

dom således allernådigst have formildet, at hun for at kagstryges og brændemærkes må være befriet.«

Den 30. marts 1762 blev Else Bach indsat i Viborg Tugthus. Hendes videre skæbne kendes ikke.

Svend Sørensen

Født 1949. Museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Niels Vestergaard Larsen

Født 1940. Lokalhistoriker og aktiv landmand indtil 1995.

Kilder

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – indkomne breve 1761 og 1762

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – rescripter og kollegiebrev 1761-1763

Dueholm, Ørum og Vestervig Amter – kopibog 1761-1762

Hassing Refs Herreder – justitsprotokol 1761

Viborg Landsting – kopibog 1761

Viborg Landsting – domskoncepter 1761

Note

1 Der var ikke mange aviser i 1761. Den nærmeste var Den Viborger Samler.